

Programiranje I

Programske biblioteke
Karakteristike promjenljivih
Dinamička alokacija i dealokacija

Programske biblioteke

- Svi C kompajleri imaju razrađene na desetine programskih biblioteka.
- Ovdje ćemo pobrojati neke od njih (najvažnije) i u njima samo najvažnije naredbe.
- Ostalo ostavljamo na vježbanje studentima, kao i budućim programerima za profesionalno djelovanje.
- Podsjetimo se kratko biblioteke `stdio.h` iz koje smo naučili da koristimo: `putchar(c)`, `getchar()`, `gets(s)`, `puts(s)`, `printf`, `scanf`. Ujedno smo upoznali i konstantu `NULL`.

Još nešto o scanf

- Deklaracija scanf funkcije izgleda ovako:

```
int scanf(const char *format, ...)
```

pri čemu argument **format** predstavlja string koji može sadržati:

- karaktere bez bjelina
 - bjeline
 - specifikatore formata ulaznih podataka (%...)
-
- Rezultat **scanf** je cijeli broj koji predstavlja broj uspješno učitanih podataka. U suprotnom, funkcija vraća negativnu vrijednost ili EOF, u zavisnosti od greške koja se desila.

Specifikatori formata

% [*] [širina] [dužina] tip

- Zagrade **[]** označavaju da je polje opciono, tj. ne mora se navesti.
- ***** - ulazni podatak se učitava, ali je **ignorisan** (ne dodjeljuje se odgovarajućoj promjenljivoj)
- **širina** - maksimalan broj karaktera koji se učitava
 - **%2d** označava promjenljivu tipa int sa dvije cifre
 - **%4f** označava float promjenljivu sa ukupno četiri karaktera (počev od cifre najveće težine)
- **dužina** - dodatno određuje tip promjenljive u smislu veličine
 - **%hd** označava promjenljivu tipa short int
 - **%ld** označava promjenljivu tipa long int
- **tip** - karakter koji predstavlja tip podatka koji se učitava ili koji se očekuje na ulazu (npr. **%d**)

Specifikator opsega

- Specifikator za učitavanje određenog opsega karaktera sve dok se ne učitava karakter koji ne pripada zadatom opsegu je:

%[opseg] ← Sad se ne navode spec. formata

- **%[0-9]** znači - učitavaj sve dok su ulazni karakteri cifre od **0** do **9**.
 - **%[AG-M37]** znači - učitavaj sve dok se ulazni podaci slovo **A**, neko od slova iz opsega od **G** do **M**, ili cifre **3** ili **7**.
- Moguće je specificirati opseg karaktera koje je potrebno ignorisati pri učitavanju podataka, korišćenjem specifikatora:

%[^opseg]

 - **%[^A-C]** - učitavaj sve dok ulazni karakteri nisu u opsegu slova od **A** do **C**.
 - **%[^]%^B-E+]** - učitavaj dok ne učitavaš **]**, **%**, **^**, slova od **B** do **E** ili **+**.
- Kad se navede specifikator opsega, ne navode se specifikatori formata!

Primjer

- Pretpostavimo sljedeće učitavanje podataka:

```
int x;
```

```
float y;
```

```
char ime[50];
```

```
scanf("%2d %f %*d %[abck-m0-6]", &x, &y, ime);
```

- Ako unesemo **56789 123 m56bc723**, rezultat učitavanja je:

```
x=56
```

```
y=789.0
```

```
ime="m56bc"
```

- Preostali dio unosa ostaje u baferu i čeka sljedeću naredbu za unos podataka.

Zanemarivanje karaktera za prelazak u novi red

- Kada želimo da učitamo neki podatak (karakter, broj, string), a nakon toga karakter, na sljedeći način:

```
scanf("%s", str);  
scanf("%c", &ch);
```

nakon unosa prvog podatka (ovdje stringa) i pritiska Enter, u promjenljivu `ch` će biti smješten karakter za novi red.

- Funkcija `scanf` prilikom učitavanja karaktera (ne ostalih tipova!) ne uklanja bjeline! Ovo je moguće izbjeći na sljedeći način:

```
scanf("%[^\\n]%*c", str); // Učitavaj sve do Enter-a, pa zanemari Enter  
scanf("%c", &ch);
```

- Drugi način da se to izbjegne je da se ubaci razmak ispred `%c`:

```
scanf(" %c", &ch); // ignoriši Enter posle %s, pa učitaj karakter
```

stdio.h - još ponešto

- Pored pobrojanog, u stdio.h definisana je i znakovna konstanta **EOF** koja označava kraj fajla.
- Interesantna je i funkcija **sprintf** kojom se vrši štampanje u string. Slična je funkcija **printf**, osim što ima dodatni (prvi) argument string u koji se vrši "štampanje" umjesto na ekran.
- Na primjer, ako želimo da formiramo string koji predstavlja tekuće vrijeme u formatu **"HH:MM:SS"**, a posjedujemo cijele brojeve koji predstavljaju sate, minute i sekunde, to možemo uraditi kao:

```
sprintf(s, "%.2d:%.2d:%.2d", sat, min, sek);
```

Tačka označava da se prazna mesta dopunjavaju nulama

sscanf

- Za razliku od `scanf`, koja učitava podatke sa standardnog ulaznog uređaja, funkcija **sscanf** učitava podatke iz stringa koji je zadat kao prvi argument. Ostali argumenti su isti kao kod `scanf`.
- **Primjer:** Ako je u stringu `s` zadato vrijeme u sljedećem formatu `s = "HH:MM:SS"`, onda funkcija

```
sscanf(s, "%2d%*c%2d%*c%2d", &sat, &min, &sek)
```

u promjenljive `sat`, `min` i `sek` učitava sate, minute i sekunde, respektivno. Pomoću `%*c` zanemarujemo dvotačke.

string.h - pregled i još ponešto

- Podsjetite se funkcija: `strcmp`, `strcpy`, `strlen`.
- Pored ovoga koriste se i funkcije:
 - `strncpy(dest,source,n)` kopira string `source` u string `dest`, ali najviše do `n` karaktera;
 - `strncat(dest,source,n)` nadovezuje string `source` na string `dest`, ali najviše do `n` karaktera;
 - `strchr(s,c)` vraća pokazivač na prvo pojavljivanje karaktera `c` u stringu `s` (ako ne nađe, vraća NULL);
 - `memcmp(s1,s2,n)` poredi sadržaj memorije (kao da su u pitanju stringovi), ali najviše do `n` bajtova.

string.h - pregled + ctype.h

- Nastavljamo sa pregledom funkcija u biblioteci **string.h**:
 - **memcpy(s1,s2,n)** kopira sadržaj memorije do najviše **n** bajtova sa pozicije **s2** na poziciju **s1** (**s1** i **s2** su pokazivači);
 - **memchr(s,c,n)** traži prvo pojavljivanje "karaktera" **c** u memoriji koja počinje od pokazivača **s**, ali najviše do **n** bajtova (ako ne nađe, vraća NULL).
- Biblioteka **ctype.h** raspolaže sa velikim brojem jednostavnih, ali sličnih funkcija za rad sa karakterima:
 - **isdigit(c)** vraća nenultu vrijednost ako karakter **c** predstavlja cifru i 0 u suprotnom;
 - **isalnum(c)** vraća nenultu vrijednost ako je **c** alfanumerički karakter (cifra ili slovo) i 0 u suprotnom;
 - **isalpha(c)** vraća nenultu vrijednost ako je **c** slovo i 0 u suprotnom.

ctype.h i math.h

- Još par naredbi iz zaglavlja **ctype.h**:
 - **isprint(c)** je tačno ako se karakter može odštampati (postoje karakteri koji se ne mogu odštampati, npr. '\a' koje daje alarm zvuk);
 - **tolower(c)** ako je karakter veliko slovo prebacuje se u malo;
 - **toupper(c)** ako je karakter malo slovo prebacuje se u veliko.
- Solidan broj matematičkih funkcija je realizovan u biblioteci **math.h**. Većinu nije potrebno detaljno obrazlagati: **sqrt**, **sin**, **cos**, **asin**, **acos**, **tan**, **atan**, **sinh**, **cosh**, ... Stepena funkcija je **pow(x,y)** koja daje x^y , dok funkcija **atan2(x,y)** vraća rezultat **atan(x/y)**, ali u granicama od $-\pi$ do π .
- Postoje samo dvije funkcije za zaokruživanje: **ceil**, koja zaokružuje na veći cijeli, i **floor**, koja zaokružuje na manji cijeli. Kako se obavlja onda zaokruživanje ka 0?

limits.h

- Značaj ove biblioteke je prije svega u činjenici da raspolaže sa konstantama koje pomažu u izbjegavanju upotrebe mašinski zavisnih elemenata programa.
- Na primjer, `CHAR_MIN` i `CHAR_MAX` su (ovo su konstante, a ne funkcije) minimalni i maksimalni cijeli broj koji odgovara tipu `char`, `UCHAR_MAX` je maksimalni `unsigned char` broj. Slično, postoje:
 - `SHRT_MIN` i `SHRT_MAX` za `short int`,
 - `INT_MIN` i `INT_MAX` za `int`,
 - `LONG_MIN` i `LONG_MAX` za `long int`.

limits.h i stdlib.h

- Slične granice postoje i za `float` (`FLT_MIN` i `FLT_MAX`) kao i za `double` (`DBL_MIN` i `DBL_MAX`).
- I drugim mašinski zavisnim elementima se može pristupiti preko ove programske biblioteke. Na primjer, `FLT_DIG` i `DBL_DIG` su simboličke konstante koje predstavljaju broj decimalnih mjesta kod `float`-a i `double`-a.
- Izuzetno važna programska biblioteka je `stdlib.h`. U njoj se nalaze verzije mnoštva funkcija, kao i neke od najvažnijih funkcija iz drugih programskih biblioteka. Ovdje ćemo za sada pomenuti samo dvije funkcije iz ove programske biblioteke, a to su `exit()` i `rand()`.

stdlib.h

- Funkcija `rand()` vraća cijeli broj, `a=rand()`, koji je na osnovu nekog algoritma odabran na intervalu od 0 do nekog cijelog broja, predstavljenog simboličkom konstantom `RAND_MAX` iz `stdlib.h` (obično 32767). Ova funkcija nema argumenata.
- `rand()` se naziva generatorom (pseudo-) slučajnih brojeva.
- Mnoge aplikacije, a posebno igrice, se ne mogu zamisliti bez ovog generatora. Na primjer, generisanje slučajnog broja na intervalu od 1 do 6, što odgovara bacanju kocke, se postiže sa `a=rand()%6+1`. Protumačite!
- Funkcija `exit(a)`, gdje je `a` neki cijeli broj, prekida izvršavanje programa. Argument `a` je obavezan, on se prosljeđuje operativnom sistemu, ali sa našeg stanovišta njegova vrijednost nije bitna, pa ćemo stavljati `exit(1)`.

H - fajlovi - rekapitulacija

- Naveli smo samo po nekoliko naredbi iz po nekoliko programskih biblioteka.
- Naš cilj nije "gruvanje" ovih naredbi, već ilustracija da nam uz sam kompajler dolazi veoma veliki broj funkcija koje su već implementirane.
- Studenti bi neke od ovih funkcija trebali da mogu sami realizovati kao što su one iz programskih biblioteka `cctype.h` i `string.h`.

Karakteristike promjenljivih

- Za nekoga ko je učio 6-7 nedjelja programiranje ponovno upoznavanje sa karakteristikama promjenljivih može djelovati nepotrebno.
- Ipak, itekako je potrebno!
- Naime, osnovni pojmovi o promjenljivim koje smo do sada koristili nijesu i jedine važne činjenice o njima.
- U okviru ovog časa ćemo se osvrnuti na neke od njih.
- Sve promjenljive imaju dvije karakteristike:
 - **opseg** (dio programskog koda koji može da pristupi promjenljivoj) i
 - **trajanje** (vrijeme koje promjenljive provedu u memoriji).

Lokalne i globalne promjenljive

- Do sada smo promjenljive deklarirali na početku funkcija (main ili drugih funkcija).
- Ovo su bile **lokalne promjenljive** kojima je opseg funkcija u kojoj su definirane, a trajanje ograničeno vremenom izvršavanja funkcije u kojoj su definirane.
- Promjenljive se mogu deklarirati na početku svakog bloka naredbi. Ovo su, također, lokalne promjenljive vidljive do kraja bloka u kome su deklarirane.
- Nakon napuštanja svog bloka naredbi, promjenljive se dealociraju (brišu iz memorije).

Globalne promjenljive

- Pored ovoga postoje i **globalne promjenljive**.
- Globalne promjenljive se definišu van bilo koje funkcije (obično prije svih), vidljive su iz svih funkcija i traju do kraja programa.
- Ako se globalne promjenljive ne inicijalizuju, vrši se podrazumjevana inicijalizacija na 0 (**bolje je napisati =0 nego podrazumjevati, radi jasnoće koda**).

Primjer

```
int x=0; /*Globalna promjenljiva*/
void fun(int z)
{int y;} /*vidljivi lokalna y, argument z (isto lokalna) i globalna x*/

int main(){
    int y; /*vidljiva lokalna y i globalna x*/
    {
        int z; /*vidljiva lokalna iz bloka z, lokalna iz funkcije y, i globalna x*/
    }
    ... /*vidljiva lokalna y i globalna x, z je dealocirana*/
}
```

Problem može predstavljati situacija kada unutar nekog bloka imamo promjenljivu koja se zove isto kao promjenljiva iz spoljašnjeg bloka.

Zasjenjivanje

- Deklaracija unutar bloka promjenljive sa istim imenom kao što je neka promjenjiva, koja bi inače bila vidljiva unutar tog bloka, naziva se **zasjenjivanje**.
- Zapamtite da nije dozvoljeno deklarirati promjenjivu u istom bloku dva puta, ali je dozvoljena deklaracija u više blokova.

```
int x=0;    /*Globalna promjenljiva*/
int main(){
    int x=1; /*vidljiva lokalna x=1*/
    {
        int x=2; /*vidljiva lokalna iz bloka x=2*/
    }
    ..      /*vidljiva lokalna x=1. x=2 je dealocirana*/
}
```

Iako nose isto ime, imamo tri različite promjenljive **x**.

Statičke promjenljive

- Promjenljive se mogu podijeliti i na:
 - dinamičke i
 - statičke.
- Dinamičke se dealociraju pri napuštanju bloka u kome su definisane. Sve do sada deklarisanе lokalne promjenljive su dinamičke.
- Statičke promjenljive traju tokom čitavog izvršavanja programa (možda im se u nekom trenutku ne može pristupiti zbog zasjenjivanja ili drugih razloga, ali postoje).
- Globalne promjenljive su statičke!

Statičke promjenljive

- Lokalne promjenljive se mogu učiniti statičkim ako se doda ključna riječ **static** prilikom njihovog deklarisanja. Ako se ne inicijalizuju, dodjeljuje im se podrazumijevana vrijednost 0.
- Često se koriste kod funkcija.

```
void funk(){
    static int i=100;
    i++;
    printf("%d ", i);
}
int main(){
    int i=1;      /*ovo nije ista promjenljiva kao statička iz funk()*/
    for(i=0;i<3;i++) funk();
}
```

Iznenadujuće, ali na ekranu će biti ispisano: 101 102 103

Statičke promjenljive

- Kod prvog poziva funkcije sve je jasno. Vrijednost $i=101$, ali se ne dealocira nakon napuštanja funkcije.
- U narednom pozivu, preskače se deklaracija statičke promjenljive, jer se jedna promjenljiva ne može više puta deklarirati, pa se i uvećava na 102 . Dalje je sve jasno.
- Korišćenje globalnih i statičkih promjenljivih može voditi ka izuzetno elegantnim rješenjima, ali i do veoma teško razumljivog koda koji je nepogodan za održavanje (korigovanje i nadogradnju).
- **Prije upotrebe statičkih i globalnih promjenljivih barem dva puta razmislite.**

register i volatile promjenljive

- Sve promjenljive koje su do sada uvedene su se mogle deklarirati sa dodatnim modifikatorom - **auto**. Pošto je ovaj modifikator podrazumjevan, mi smo ga izostavljali (automatski smještaj promjenljivih podrazumjeva alokaciju u memoriji).
- Postoji mogućnost da promjenljive budu deklarirane sa modifikatorom **register**.
- Ovaj modifikator forsira smještaj promjenljive u registre procesora.
- Pristup registrima procesora je veoma brz, ali je slobodnih registara malo.

register i volatile promjenljive

- Ako smještaj u registre nije moguć promjenljiva će biti smještena u memoriju bez obavještenja.
- Od registarskih promjenljivih se ne može uzeti adresa! Zbog čega?
- Ako se koriste **register** promjenljive, po nekom nepisanom pravilu to su brojači ili promjenljive koje se u ciklusima intenzivno koriste.
- Vrlo zagonetan tip promjenljivih su **volatile** promjenljive.
- Deklarisati promjenljivu kao **volatile** znači ukazati kompajleru da ova promjenljiva može biti bilo kad promjenjena "spolja" nekim drugim programom, radom operativnog sistema ili čak instrukcijama koje imaju veze sa periferijama računara.
- Kompajler zatim izbjegava optimizaciju djelova koda sa **volatile** modifikatorom.

Eksterne promjenljive

- **volatile** i **register** promjenljive nećemo koristiti u našim programima.
- Programski kôd je često izdijeljen u više fajlova.
- Ti fajlovi se prevode do mašinskog programa u relativnim adresama (OBJ verzije kod našeg kompajlera), pa se zatim samo zajedno povežu u izvršni EXE fajl (sa apsolutnim adresama).
- Postoje situacije kada se globalna promjenljiva koja je definisana u jednom fajlu mora koristiti i u drugim fajlovima.
- Njeno postojanje se tada mora najaviti u drugim fajlovima.

Eksterne promjenljive

- Ako je u fajlu **F1.c** deklarirana `int x`, a želimo je koristiti u fajlu **F2.c**, moramo je u **F2.c** najaviti kao `extern int x`. Ovo nije deklaracija, već najava da koristimo globalnu promjenljivu deklariranu u nekom drugom fajlu.
- Sve opasnosti korišćenja eksternih promjenljivih su iste kao i kod globalnih promjenljivih.
- U velikim programskim paketima postoji ponekad stvarna potreba da postoje globalne promjenljive koje će koristiti svi programski moduli, ali u našim programima to je rijetko potrebno.

Dinamička alokacija i dealokacija

- Do sada smo alocirali nizove na sljedeći način:
int a[50];
- Unutar zagrada smo upisivali najveći mogući broj elemenata niza koji se u datom programu može pojaviti i to je tzv. **statička alokacija memorije.**
- Neracionalno je zauzeti **1000** memorijskih pozicija za najgori slučaj, kada će, na primjer, biti rađeno sa nizovima koji imaju nekoliko desetina članova, samo zbog toga se što kod nekih izuzetno zahtjevnih radnji može pojaviti **1000** članova.
- Stariji programski jezici koji su vršili alokaciju memorije statički (samo jednom u sekciji za deklaraciju) morali su da rade na ovaj način.

Dinamička alokacija i dealokacija

- Savremeni programski jezici mogu da izvrše alokaciju memorije dinamički tokom rada programa.
- Da bi kompajler programskog jezika C mogao da vrši dinamičku alokaciju mora biti uključeno zaglavlje **alloc.h**.
- Ako želimo da alociramo niz cijelih brojeva **a** dinamički, na početku programa ćemo deklarirati samo pokazivač **a**:
int *a;
- Kada saznamo sa koliko podataka korisnik želi da radi, možemo izvršiti dinamičku alokaciju pomoću jedne od naredbi za to, a to je najčešće naredba **malloc**.

Upotreba funkcije malloc

```
a=(int *)malloc(N*sizeof(int));
```

- Funkcija **malloc** zauzima memoriju za određen broj bajtova (argument funkcije **malloc** je veličina memorije u bajtovima). Ako se želi zauzeti memorija za **N** cijelih brojeva i ako se žele izbjeći mašinski zavisni elementi, kao argument se koristi **N*sizeof(int)**, jer je **sizeof(int)** memorija koju zauzima jedan **int**.
- Funkcija **malloc** vraća pokazivač na void (**void ***), koji pokazuje na početak bloka zauzete memorije.
- Da bi taj pokazivač pokazivao na odgovarajući tip moramo ga primjenom **cast** operatora pretvoriti u pokazivač na željeni tip (to je ovdje urađeno sa **(int *)**).

Upotreba funkcije malloc

- Ako se zauzima memorija za neki drugi tip podatka mijenja se samo **cast** operator ispred funkcije **malloc** i "argument" operatora **sizeof** u argumentu funkcije.
- Postoji mogućnost da zbog skućenih resursa računara nije moguće izvršiti dinamičku alokaciju.
- Tada **malloc** vraća **NULL** pokazivač.
- **Svaka dinamička alokacija mora obavezno biti praćena provjerom da li je operacija uspjela** i ako nije treba preduzeti korektivne akcije ili prosto izaći iz programa.

Upotreba funkcije malloc

- Primjer kako treba koristiti funkciju **malloc**:

```
a=(int *)malloc(N*sizeof(int));  
if(a==NULL) exit(1);
```
- Ako alokacija nije uspjela izašli smo iz programa što je jedna od mogućnosti.
- Ako je alokacija niza uspjela mi koristimo elemente niza $a[0]$, $a[1]$, ..., $a[N-1]$ na isti način kao da su statički alocirani.
- **Nakon posljednje upotrebe elemenata niza, a prije napuštanja programa, potrebno je izbrisati (dealocirati) memoriju** koja je dinamički zauzeta.

Dealokacija i druge funkcije za alokaciju

- Dealokacija se obavlja funkcijom **free(a)**, a argument ove naredbe je pokazivač na memorijski blok koji je zauzet naredbom malloc.
- Funkcija **free** nije praćena provjerom uspješnosti dealokacije.
- Pored funkcije **malloc** u zaglavlju **alloc.h** su definisane još neke funkcije za dinamičku alokaciju.
- Prva od njih je **a=calloc(N,sizeof(int));** koja ima isti smisao kao **malloc(N*sizeof(int))** (zauzima memoriju za **N** podataka koji imaju veličinu **sizeof(int)** bajtova). Jedina je razlika što **calloc** inicijalizuje zauzetu memoriju na **0**.

realloc

- Funkcija **realloc** vrši promjenu veličine bloka memorije koji je pridružen pokazivaču (obično se blok povećava, mada ima situacija kada treba raditi suprotno).
- Poziv funkcije **realloc** ima sljedeći oblik:
realloc(a,n)
gdje je **a** pokazivač na već alociranu memoriju, dok je **n** veličina memorije (može i **n*sizeof(int)**) na koju treba nakon naredbe da pokaže **a**.
- I funkcije **calloc** i **realloc** zahtjevaju provjeru poređenjem sa **NULL**.

Ostatak gradiva

- Završili smo sa svim osnovnim elementima programskog jezika C.
- Ostatak našeg kursa vezan je za složene tipove podataka koji postoje u programskom jeziku C:
fajl, nabranje, struktura (sa poljem bitova) i unija, kao i sa tipovima podataka koji se mogu kreirati pomoću već definisanih tipova u programskom jeziku C: liste, grafovi, stabla (drveta).